

Bartoszewicz, Henryk

Polskie ugrupowania polityczne w Rosji wobec problemu niepodległości Rzeczypospolitej (luty-listopad 1917 roku)

Mazowieckie Studia Humanistyczne 5/1, 47-66

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Henryk Bartoszewicz

POLSKIE UGRUPOWANIA POLITYCZNE W ROSJI WOBEC PROBLEMU NIEPODLEGŁOŚCI RZECZYPOSPOLITEJ (LUTY – LISTOPAD 1917 ROKU)

Okres między wybuchem rewolucji w Rosji a bolszewickim zamachem stanu był nie tylko wyjątkowy w historii tego kraju, ale także Polonii rosyjskiej. Rewolucja, tworząc podstawy demokratycznego państwa rosyjskiego, dała możliwość legalnej działalności polskich ugrupowań politycznych. Między lutym a listopadem 1917 r. zaistniały w Rosji wydarzenia, które nie pozostały bez wpływu na sprawę niepodległości Polski. Uznanie tego okresu za wyjątkowo ważny w działalności politycznej Polaków w Rosji nie powinno budzić zastrzeżeń. Również przyjęcie wybuchu rewolucji za cezurę początkową dla tak sformułowanego tematu wydaje się bezdyskusyjne. Natomiast trudniejszym zadaniem jest jednoznaczne określenie cezury końcowej. Przewrót bolszewicki nie spowodował natychmiastowego zahamowania działalności organizacyjnej i programowej polskich ugrupowań politycznych w Rosji. Jednakże wraz z przejmowaniem władzy przez bolszewików następowały zmiany polityczne, które stopniowo ograniczały możliwość legalnej egzystencji polskich organizacji, partii i stronnictw na obszarze kontrolowanym przez Radę Komisarzy Ludowych.

Aktywność polityczna Polaków w Rosji w 1917 r. wynikała nie tylko ze sprzyjających warunków, jakie zaistniały po wybuchu rewolucji, ale także z liczebności Polonii, jej struktury społecznej, zawodowej, politycznej oraz ze zdolności organizacyjnych i potencjału intelektualnego liderów. Na terytorium państwa rosyjskiego w lutym 1917 r. przebywało około 4 mln Polaków¹. Pierwszą grupę stanowiła

¹ Brak danych statystycznych dotyczących ludności Rosji w 1917 r. nie pozwala na dokładne określenie liczby Polaków przebywających wówczas w tym kraju. Dotychczasowe ustalenia historyków sprowadzają się do liczb w granicach 3–4 mln. Por.: K. Kawecka, *Z dziejów szkolnictwa w Związku Radzieckim 1917–1923*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich. Studia i Materiały”, t. VII, 1970, s. 140; W. Najdus, *Polacy w rewolucji 1917 roku*, Warszawa 1967, s. 31 i nn.; W. Toporowicz, *Sprawa polska w polityce rosyjskiej 1914–1917*, Warszawa 1973, s. 260–261.

tw. Polonia stara czyli Polacy, którzy na terytorium cesarstwa znaleźli się przed wybuchem I wojny światowej. Stanowili ją zesłańcy, więźniowie, osiedleńcy (byli zesłańcy) i osoby przebywające w Rosji z własnego wyboru (urzędnicy, wojskowi, studenci, uczeni, robotnicy), które emigrowały tam w końcu XIX w. lub w początkach XX w. Ponadto do grupy tej należy zaliczyć ludność polską od lat osiadłą na kresach wschodnich Rzeczypospolitej². Najliczniejszą grupę, ponad 1,5 mln osób, stanowiła ludność Królestwa Polskiego ewakuowana do Rosji w latach 1914-1915. Obejmowała ona przede wszystkim właścicieli i administrację zakładów i przedsiębiorstw, personel inżynieryjno-techniczny, robotników przemysłu i kolejnictwa ewakuowanych często całymi zakładami, część młodzieży ze szkół średnich i wyższych oraz nauczycieli, pracowników placówek kulturalno-oświatowych i instytucji użyteczności publicznej, pracowników administracji państwowej, ludność cywilną ze stref przyfrontowych oraz więźniów politycznych. Liczbę Polaków przebywających w Rosji powiększali też liczni uchodźcy emigrujący dobrowolnie w głąb jej terytorium, najczęściej ze względów ekonomicznych³. Kolejną liczną grupę Polaków stanowili żołnierze armii rosyjskiej, których liczebność szacuje się na ponad 500 tys.⁴ Ponadto w okresie wojny znalazło się na terytorium Rosji około 100 tys. Polaków – jeńców wojennych, zwłaszcza z armii austriackiej oraz

² Nie można podać dokładnej liczby Polaków przebywających w cesarstwie w 1914 r., ponieważ ostatni spis ludności w Rosji przed wybuchem I wojny światowej odbył się w 1897 r. Łatwiej jest zestawić dane dla poszczególnych guberni, ale nie dla wszystkich. Dane dotyczące 9 guberni zachodnich cesarstwa mówią o 1 mln 186 tys. Polaków zamieszkujących na tym terenie (według danych statystycznych rosyjskich). Natomiast według ustaleń polskich statystyków liczba ta wynosiła 2 mln 424 tys., W. Najdus, *op. cit.*, s. 40–42.

³ *Narodnyj Komissariat po dielam nacjonalnostiej. Otczot o diejatielnosti, 1 nojabria 1917 g. – 20 ijunia 1918 g.*, Moskwa 1918, s. 18; W. Najdus, *op. cit.*, s. 31–32; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 261.

⁴ Liczby Polaków żołnierzy armii rosyjskiej, podawane przez polityków i wojskowych przebywających w Rosji w 1917 r., różniły się zasadniczo i były zależne od tego, czy dana osoba była zwolennikiem czy przeciwnikiem tworzenia armii polskiej w tym kraju. Zwolennicy tej idei – gen. Lucjan Żeligowski i gen. Józef Dowbor-Muśnicki podają liczbę 700 tys., a Stanisław Wojciechowski 600 tys. Natomiast przeciwnik idei powstania armii polskiej w Rosji Aleksander Lednicki określa liczbę Polaków w armii rosyjskiej tylko na 314 tys. Henryk Bagiński podaje liczbę 500 tys. Sądzę, jak wielu badaczy, m. in. Mieczysław Wrzosek, że liczbę tę trzeba uznać za najbardziej prawdopodobną. H. Bagiński, *Wojsko polskie na wschodzie 1914–1920*, Warszawa 1921, s. 44; S. Wojciechowski, *Moje wspomnienia*, t. 1, Lwów–Warszawa 1938, s. 289; J. Dowbor-Muśnicki, *Krótki szkic do historii I Polskiego Korpusu*, Warszawa 1919, cz. I, s. 16; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917–1918*, Warszawa 1969, s. 23–25 (Autor zauważa, że mówiąc o formowaniu armii polskiej w Rosji należy uwzględnić możliwość zwerbowania kilkudziesięciu tysięcy ochotników spośród cywilnej ludności polskiej, przebywającej w tym kraju, a także spośród jeńców Polaków z armii niemieckiej i austriackiej. Wówczas należy ostatecznie przyjąć, że w Rosji znajdowało się 600 tys. potencjalnych żołnierzy wojska polskiego; por. W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 261.

tw. „obcy poddani” czyli obywatele Austrii i Niemiec, internowani w Królestwie Polskim i na przejściowo zajętych przez wojska rosyjskie terenach Galicji⁵.

Wśród kilkumilionowej rzeszy Polaków przebywających w Rosji w lutym 1917 r. znalazło się wielu wybitnych liderów polskich ugrupowań politycznych, od Narodowej Demokracji i konserwatystów, po skrajną lewicę reprezentowaną przez Socjaldemokrację Królestwa Polskiego i Litwy. Na terytorium państwa rosyjskiego znajdowali się wówczas przyszli czołowi politycy i dyplomaci Drugiej Rzeczypospolitej, w tym kilku premierów i ministrów oraz jeden z prezydentów. Rewolucja rosyjska wzbudziła wśród Polonii nadzieje na odzyskanie przez Polskę niepodległości. Pod wpływem wydarzeń rewolucyjnych zmieniła się świadomość polityków i ich stanowisko w sprawie polskiej. Burzliwe dyskusje nad przyszłością Rosji i niespotykany w dziejach tego kraju rozwój życia politycznego ogarnęły także Polonię rosyjską. Polemiki toczone na temat spraw rosyjskich wiązały się ściśle z rozważaniami nad przyszłością Polski. Warunki polityczne stworzone przez rewolucję starały się wykorzystać wszystkie ugrupowania polskie w Rosji, rozbudowując swoje struktury organizacyjne oraz tworząc własne organy prasowe. W ślad za rozwojem organizacyjnym partii i stronnictw następowało budowanie nowych programów politycznych, tworzonych pod wpływem nowej sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej w Rosji⁶.

Między wybuchem rewolucji a bolszewickim zamachem stanu większość ugrupowań politycznych w Rosji wypracowało własną koncepcję rozwiązania sprawy polskiej i podjęło w miarę swoich możliwości działania zmierzające do jej realizacji. Wszystkie polskie partie i stronnictwa polityczne z wyjątkiem Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewicy i SDKPiL w swoich programach za cel nadrzędny działania uznały wówczas odzyskanie przez Polskę niepodległości⁷. Istniały natomiast różnice w kwestii dróg, które miały prowadzić do tego celu.

Ugrupowaniem politycznym, które w pierwszych dniach po wybuchu rewolucji wykazało się największą mobilnością organizacyjną i nawiązało kontakt z Rządem Tymczasowym byli demokraci. Na początku marca 1917 r. powołano w Piotrogradzie Polski Komitet Demokratyczny, a jego odpowiednikiem w Moskwie był założony w tym samym miesiącu Polski Klub Demokratyczny⁸. Kontakty z no-

⁵ M. Wrzosek., *op. cit.*, s. 25.

⁶ W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 262–263.

⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN), Komitet Narodowy Polski, t. 75, k. 25–60; Stronnictwa Socjalistyczne Polskie w Rosji, b. d. [1918/1919]; Stanowisko poszczególnych grup PPS-Lewicy i SDKDiL w Rosji w kwestii odzyskania przez Polskę niepodległości było niejednolite. Szerzej na ten temat zob.: W. Najdus, *op. cit.*, s. 189 i nn.; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 264–268.

⁸ W skład Polskiego Komitetu Demokratycznego weszli m. in. Aleksander Lednicki, Aleksander Babiński, Hipolit Gliwic, Jan Dąbrowski, Stefan Mickiewicz, Konrad Niedźwiecki i Aleksander Więckowski. W Komitecie obok wybitnych polskich demokratów znaleźli się także przedstawiciele Polskiej Organizacji Wojskowej, PPS, ludowców, Polaków – wojsko-

wymi władzami rosyjskimi demokratom polskim ułatwiły ich wcześniejsze związki z politykami wchodzącymi w skład Rządu Tymczasowego, a także w skład wpływowej Piotrogradzkiej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich. Uczestnikami zebrań tajnego Koła Niepodległości Polski, zorganizowanego w 1916 r. w Petersburgu przez polskich i rosyjskich działaczy demokratycznych, byli m.in.: minister, późniejszy premier Rządu Tymczasowego Aleksander Kiereński oraz członkowie Piotrogradzkiej Rady Nikołaj Czecheidze, Matwiej Skobielew i Nikołaj Sokołow. Wśród założycieli Koła ze strony polskiej znaleźli się Aleksander Lednicki, Aleksander Babiński, Jan Baudouin de Courtenay, Jan Dąbrowski, Stanisław Grostern, Stefan Mickiewicz i Aleksander Więckowski⁹.

W drugiej połowie marca 1917 r. demokraci podjęli rozmowy sondażowe z niektórymi przedstawicielami władz rosyjskich na temat stanowiska Rządu Tymczasowego w sprawie polskiej. Po rozmowach Lednickiego z Kiereńskim w Moskwie, lider demokratów został zaproszony do Piotrogradu. 25 marca został przyjęty przez premiera księcia Georgija Lwowa. Następnego dnia spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Pawłem Milukowem. Politycy rosyjscy mieli wątpliwości, czy Rząd Tymczasowy przed zwołaniem zgromadzenia ustawodawczego może rozstrzygnąć sprawę odłączenia Polski od Rosji. Natomiast akceptowali bez zastrzeżeń propozycję Lednickiego powołania Komisji Likwidacyjnej do Spraw Królestwa Polskiego, której głównym zadaniem byłoby zlikwidowanie carskiego aparatu administracyjnego ewakuowanego z Królestwa oraz rewindykacja na rzecz narodu polskiego zagrabionych i wywiezionych w głąb Rosji dóbr materialnych i kulturalnych Polski. Ostatecznie uwzględniono także wydanie przez Rząd Tymczasowy manifestu proklamującego niepodległość Polski, zwłaszcza że nacisk rosyjskiej i polskiej opinii publicznej był w tej sprawie dosyć silny¹⁰.

Lednicki starał się wprowadzić zmiany do projektu manifestu przygotowanego przez Milukowa. Szef dyplomacji rosyjskiej zgodził się jedynie na dodanie słowa „wolny” odnoszącego się do związku militarnego Polski z Rosją. Natomiast sprzeciwił się usunięciu z tekstu odezwy zdania o konstytuancie rosyj-

wych, a nawet PPS-Lewicy. *Odezwa Polskiego Komitetu Demokratycznego*, „Echo Polskie” z 8 (21) marca 1917 r. Wśród założycieli Polskiego Klubu Demokratycznego znaleźli się Aleksander Lednicki, Ludwik Józef Evert i Ludwik Darowski. *Polski Klub Demokratyczny w Moskwie*, „Echo Polskie” z 21 marca (3 kwietnia) 1917 r.; W. Najdus, *op. cit.*, s. 113–114.

⁹ W. Lednicki, *Pamiętniki*, t. 2, Londyn 1967, s. 620–621; W. Trzcziński, *Uznanie niepodległości Polski przez Rosję*, „Niepodległość”, t. VIII, 1934, s. 301; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 268.

¹⁰ Projekt dekretu o powołaniu Komisji Likwidacyjnej opracował osobiście Lednicki. W. Lednicki, *op. cit.*, s. 632–634; L. Kozłowski, *Rewolucja rosyjska i niepodległość Polski*, Warszawa 1922, s. 40–42; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 274; J. Pajewski, *Odbudowanie państwa polskiego 1914–1918*, Warszawa 1978, s. 154.

skiej, która miała zatwierdzić granice przyszłej Polski¹¹. Ostatecznie rząd rosyjski zatwierdził tekst proponowany przez Miłukowa 29 marca, a opublikował go 31 marca z datą 30. Manifest Rządu Tymczasowego głosił, że „po obaleniu jarzma naród rosyjski przyznaje bratniemu narodowi polskiemu pełne prawo decyzji o swoim losie”, a dalej: „Wierny swym sojusznikom, związany wspólnym z nimi planem walki z wojującym germanizmem, Rząd Tymczasowy uważa utworzenie niepodległego państwa polskiego, złożonego z ziem o większości polskiej za pełną gwarancję pokoju w odnowionej Europie”¹².

Mimo że po ukazaniu się manifestu delegacja polska, złożona z przedstawicieli Komitetu Narodowego, Komitetu Demokratycznego, Komitetu Wykonawczego Polskiego na Rusi, obu kół polskich (w Dumie i rosyjskiej Radzie Państwa) oraz biskupa Jana Cieplaka, udała się do premiera ks. Lwowa, a następnie do członków Rządu Tymczasowego ze słowami podziękowania, to jednak dokument ten spotkał się wśród Polonii z wieloma zastrzeżeniami. Słowa krytyki pod adresem manifestu kierowali nawet niektórzy demokraci polscy. W. Zieliński na posiedzeniu moskiewskiego Klubu Demokratycznego w obecności Kiereńskiego oświadczył, że konstytuanta rosyjska nie powinna decydować o sprawach polskich¹³. Stanowisko Rządu Tymczasowego krytykowały, przede wszystkim z tzw. klasowego punktu widzenia, partie lewicowe, SDKPiL oraz PPS-Lewica, zarzucając władzom rosyjskim rozbieżność między deklaracjami a rzeczywistym postępowaniem¹⁴. Z ogromnym entuzjazmem przyjęła manifest Narodowa Demokracja, mimo że jej liderzy w Rosji nie uczestniczyli w opracowywaniu tego ważnego dla sprawy polskiej aktu. W wydanej 2 kwietnia odezwie Komitetu Narodowego w Piotrogradzie z pewną przesadą stwierdzano m. in.: „Pierwszym czynem przebudzonego do wolności i wstępującego na drogę odrodzenia narodu rosyjskiego, było męskie i śmiałe, żadnymi ograniczeniami nie uwarunkowane proklamowanie niepodległości Polski”¹⁵.

¹¹ W. Lednicki, *op. cit.*, s. 634; L. Kozłowski, *op. cit.*, s. 42; J. Pajewski, *op. cit.*, s. 154.

¹² Manifest Rządu Tymczasowego, 30 marca 1917 r., „Niepodległość”, t. VIII, 1934, s. 302; por. W. Lednicki, *op. cit.*, s. 636–637; szerzej zob. A. Achmatowicz, *Akty rosyjskie z marca 1917 roku dotyczące Polski*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, t. XXII, 1986, s. 65–100.

¹³ M. Wrzosek, *op. cit.*, s. 19.

¹⁴ *Materiały archiwalne do stosunków polsko-radzieckich*, t. 1 – marzec 1917- listopad 1918, Warszawa 1957, s. 21–22; Odezwa Polskiego Klubu Rewolucyjnego, PPS, SDKPiL, Unii Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej potępiająca manifestację organizowaną przez Narodową Demokrację z okazji zapowiedzenia niepodległości Polski przez Rząd Tymczasowy, 23 marca (5 kwietnia) 1917 r.; *ibidem*, s. 425; Odezwa Przedstawicielstwa Zagranicznego CKR PPS-Lewicy w związku z proklamacją Rządu Tymczasowego, kwiecień 1917 r.; M. Broński (Warszawski), *Kwestia polska w rozwoju historycznym*, „Trybuna” (organ SDKPiL), nr 21 z 3 listopada 1917 r.

¹⁵ „Gazeta Polska”, nr 77 z 23 marca (5 kwietnia) 1917 r. Na temat opinii Polonii w Rosji wobec manifestu Rządu Tymczasowego zob. także W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 285–297.

Manifest Rządu Tymczasowego, mimo swoich pewnych ograniczeń, był w momencie opublikowania dokumentem ważnym zarówno dla Polaków w Rosji, jak i dla sprawy polskiej. Stwarzał podstawy do korzystnego rozwoju kontaktów polskich partii i stronnictw politycznych z demokratycznymi władzami Rosji, a w dalszej perspektywie stosunków polsko-rosyjskich. Trudno przecenić fakt, że w oficjalnym akcie wydanym przez rząd rosyjski była mowa o niepodległości Polski. Manifest odegrał także ważną rolę międzynarodową, zarówno w chwili ukazania się, jak i później po bolszewickim zamachu stanu. W kwietniu 1917 r. wpłynął na zmianę stanowiska mocarstw zachodnich Ententy w sprawie polskiej – w kierunku nadania jej charakteru międzynarodowego, choć początkowo zachodni sojusznicy Rosji, zwłaszcza Francja, przyjęli zawarte tam deklaracje z mieszanymi uczuciami, a nawet z niepokojem¹⁶. Ponadto manifest stał się dokumentem, na który powoływali się uczestnicy Paryskiej Konferencji Pokojowej, uznając jako „spontaniczną zgodę Rosji na ustanowienie niepodległego państwa polskiego”¹⁷.

Komisja Likwidacyjna do Spraw Królestwa Polskiego, powołana dekretem przyjętym na posiedzeniu Rządu Tymczasowego 28 marca 1917 r., otrzymała rangę Ministerstwa do Spraw Polskich, co nie było zgodne z intencjami pomysłodawcy i prezesa Komisji. Lider demokratów polskich widział rolę tej instytucji znacznie szerzej jako kładącej także podwaliny pod niepodległe państwo polskie i jego stosunki z demokratyczną Rosją¹⁸. Demokraci konsekwentnie łączyli sprawę polską z Rosją, upatrując w tym związku i w klęsce państw centralnych szansę na odbudowanie Polski. Ponadto dążyli do nawiązania jak najlepszych stosunków z mocarstwami zachodnimi Ententy. Jednocześnie dostrzegali niebezpieczeństwo klęski militarnej Rosji, trawionej przez anarchię i rozkład armii oraz możliwość zwycięstwa państw centralnych, dlatego też udzielali poparcia Tymczasowej Radzie Stanu, zwłaszcza po tym jak opowiedziała się za neutralnością wobec toczącej się wojny¹⁹. Lednicki, deklarując poparcie dla idei zjednoczenia wszystkim ziem polskich, rozważał także ewentualność tzw. rozwiązania austropolskiego, które zakładało przynajmniej zjednoczenie Królestwa Polskiego i Galicji. Ponadto przed-

Bogatą faktografię zaprezentowaną przez autorkę zubożają kontrowersyjne, a czasami nawet nietrafne wnioski.

¹⁶ J. Pajewski, *op. cit.*, s. 155–156.

¹⁷ Cyt. za: W. Lednicki, *op. cit.*, s. 639.

¹⁸ M. Wrzosek, *Pierwsze sprawozdanie z działalności Komisji Likwidacyjnej do Spraw Królestwa Polskiego*, „Teki Archiwalne”, t. VIII, 1961, s. 108–113 (dokumenty przyjęte przez Rząd Tymczasowy, tworzące podstawy prawne działalności Komisji Likwidacyjnej); W. Lednicki, *op. cit.*, s. 633.

¹⁹ *Materiały Archiwalne (...)*, s. 418–419: Deklaracja Tymczasowej Rady Stanu w odpowiedzi na manifest Rządu Tymczasowego, 6 kwietnia 1917 r.; W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i jego koncepcje rozstrzygnięcia kwestii polskiej marzec-grudzień 1917 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, R. XCIX, 1992, z. 2, s. 51–70.

stawił alternatywną wersję dostępu do Bałtyku opodal Libawy poprzez Kanał Augustowski²⁰.

Stanowisko demokratów wobec Tymczasowej Rady Stanu oraz geopolityczne rozważania prezesa Komisji Likwidacyjnej dotyczące tzw. rozwiązania austro-polskiego, możliwego w przypadku zwycięstwa państw centralnych, spotkały się z ostrą krytyką polityków skupionych w Komitecie Narodowym Polskim w Rosji. Prasa endecka nazywała Lednickiego „Aleksandrem bez Gdańska”²¹. Należy przyznać, że politycy Narodowej Demokracji, poczynając od deklaracji z 2 kwietnia 1917 r. konsekwentnie opowiadali się za związaniem sprawy polskiej z państwami Ententy oraz za zjednoczeniem wszystkich ziem Rzeczypospolitej²². Od początków kwietnia 1917 r. narastał spór między ugrupowaniami narodowo-demokratycznymi i demokratycznymi w Rosji. Obie strony dążyły do zdominowania polskiej sceny politycznej. Demokraci w tej rywalizacji wykorzystywali przede wszystkim uprzywilejowaną pozycję swoich liderów Lednickiego i Więckowskiego, blisko związanych z politykami rosyjskimi, wchodzącymi w skład Rządu Tymczasowego. Prezes Komisji Likwidacyjnej aspirował nie tylko do przewodzenia demokratom, ale także całej Polonii rosyjskiej. Działacze obozu narodowego, nie bez racji, oskarżali Lednickiego, że stara się nie dopuszczać swoich konkurentów politycznych, zarówno do kontaktów z Rządem Tymczasowym, jak i europejskimi mężami stanu przybywającymi do Rosji. Podczas wizyty w maju 1917 r. francuskiego ministra uzbrojenia Alberta Thomasa i w czerwcu tego roku brytyjskiego ministra pracy Arthura Hendersona, Lednicki starał się odgrywać rolę lidera Polonii. W organizowanych przez prezesa Komisji Likwidacyjnej spotkaniach z tymi dwoma politykami, jak i innymi osobistościami przybywającymi do Rosji z Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych, uczestniczyli przede wszystkim polscy demokraci oraz przedstawiciele ugrupowań współdziałających z demokratami²³.

Działacze obozu narodowego w Rosji w pierwszych miesiącach po rewolucji byli zbyt słabi, aby prowadzić otwartą walkę z demokratami i ich wpływowymi liderami. Obydwa ugrupowania współpracowały w ramach organizacji opiekuńczych. Przedstawiciele Narodowej Demokracji byli w składzie Komisji Likwidacyjnej. Natomiast Lednicki liczył na rozszerzenie tej współpracy także na akcję zagraniczną. Początkowo, choć z dużymi zastrzeżeniami, podobne porozumienie rozważali też niektórzy narodowcy. Jednakże ostateczne decyzje odkładano najprawdopodobniej do przygotowywanego latem 1917 r. w Sztokholmie zjazdu pol-

²⁰ W. Lednicki, *op. cit.*, s. 652–653; W. Bułhak, *op. cit.*, s. 49–50.

²¹ W. Lednicki, *op. cit.*, s. 653.

²² S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 261 i nn.; S. Grabski, *Pamiętniki*, t. 2, Warszawa 1989, s. 10 i nn.; R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Warszawa 1988, t. 2, s. 15 i nn.

²³ S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 266; W. Lednicki, *op. cit.*, s. 649–650; W. Bułhak, *op. cit.*, s. 55.

skiego, pomyślanego jako konferencja ponadorientacyjna i międzypartyjna, z udziałem Polaków z kraju i z zagranicy²⁴. Prezesowi Komisji Likwidacyjnej taka sytuacja bardzo odpowiadała, ponieważ mógł występować, z wyżyn swojego urzędu, w roli mediatora, łagodząc polskie spory ideowe i orientacyjne²⁵. W sytuacji narastającej polaryzacji stanowisk Polonii rosyjskiej taka polityka była zupełnie nie-realistyczna i zmierzała ku klęsce. Narodowcy nigdy nie byli skłonni uznać Lednickiego za lidera Polaków w Rosji.

Największe i najgwałtowniejsze spory ugrupowania polskie w Rosji toczyły wokół kwestii organizacji armii polskiej. Program polityczny polskich demokratów, uchwalony na I Zjeździe Demokratycznym, obradującym w dniach 9–10 maja 1917 r. w Moskwie potwierdził dotychczasowe stanowisko tego ugrupowania w sprawie polskiej. Podstawowym punktem tego programu była teza o dominującej roli kraju w rozstrzygnięciu wszystkich kwestii dotyczących Rzeczypospolitej. Demokraci odmawiali Polonii prawa do prowadzenia samodzielnej polityki. Zjazd uznał Tymczasową Radę Stanu w Warszawie za faktyczną władzę państwową do momentu wyłonienia w wyborach powszechnych parlamentu i powołania rządu polskiego. W sprawie wojska stwierdzono, że armia polska może powstać jedynie z woli narodu i pod rozkazami rządu Rzeczypospolitej, a zatem nie mogą jej tworzyć ani działające na emigracji ugrupowania polityczne, ani też wojskowi Polacy, którzy mogą jedynie łączyć się w związki²⁶. Analogiczne stanowisko zajmował Aleksander Lednicki, wówczas jako prezes Komisji Likwidacyjnej, pozostający formalnie poza Partią Demokratów. W sporządzonym w maju 1917 r. dokumencie opowiadał się przeciwko tworzeniu armii polskiej w Rosji. Dopuszczał jedynie możliwość istnienia mniejszych oddziałów polskich, ale tylko w ramach formacji rosyjskich²⁷.

Stanowisko demokratów było zdecydowanie odmienne od poglądów Narodowej Demokracji. Polscy politycy narodowi w Rosji dążyli do wzmocnienia swojej pozycji nie tylko poprzez związanie sprawy polskiej z państwami Ententy, ale także opowiadając się za tworzeniem na emigracji armii polskiej. Działania propagandowe i organizacyjne na rzecz realizacji tej koncepcji podjęte przez narodowców w kwietniu 1917 r. spotkały się z zainteresowaniem zarówno w Rosji, jak i w państwach zachodnioeuropejskich, zwłaszcza we Francji²⁸. Ideą budowania armii polskiej

²⁴ W. Suleja, *Próba budowania zrębów polskiej państwowości w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu*, Warszawa 1981, s. 202–205; W. Wrzosek, *Pierwsze sprawozdanie z działalności Komisji Likwidacyjnej (...)*, s. 23–25; W. Bułhak, *op. cit.*, s. 56–57.

²⁵ W. Bułhak, *op. cit.*, s. 57.

²⁶ AAN, Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji, t. 64: „Dziennik Piotrogdzki” z 29 kwietnia (12 maja) 1917 r.; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 46–47; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 370–371.

²⁷ AAN, Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji, t. 3A, k. 6–7: Pismo Prezesa Komisji Likwidacyjnej do Spraw Królestwa Polskiego, maj 1917 r.

²⁸ J. Zdziechowski, *O Polskiej Sile Zbrojnej*, Piotrogród [1917]: Tekst referatu wygłoszonego na zebraniu Klubu Narodowego w Piotrogradzie; I. Kazimierski, *Wojskowi Polacy w czasie*

wyrażała zainteresowanie przede wszystkim część rosyjskich dowódców wojskowych, ale także niektórzy politycy, w tym członkowie Rządu Tymczasowego. Po raz pierwszy problem ten pojawił się w piśmie ministra wojny Aleksandra Guczkowa do premiera Lwowa z 5 kwietnia 1917 r., w którym zostały przedstawione korzyści płynące z istnienia armii polskiej, walczącej po stronie Rosji za obietnicę niepodległości Polski. Autor memorandum za najważniejszy uznał argument o konieczności znalezienia sprzymierzeńca w przyszłym państwie polskim. Sojuszniakiem takim miałyby się stać armia polska przeniknięta duchem rosyjskim, która ponadto byłaby przeciwwagą dla formacji wojskowych walczących po stronie państw centralnych. Guczkow prosił premiera Rządu Tymczasowego o odpowiedź w kwestii podstaw, zakresu i ram organizacyjnych oddziałów wojska polskiego w Rosji²⁹. Lwow był przychylnie ustosunkowany do postulatów ministra wojny, popieranym przez wielu generałów, m. in. przez Aleksego Brusilowa i Ławra Korniłowa³⁰. Jednakże część jego gabinetu, w tym Aleksander Kiereński, sprzeciwiała się tworzeniu armii polskiej³¹. W tej sytuacji premier Rządu Tymczasowego postanowił, że zamiast wydzielania wszystkich Polaków z wojska rosyjskiego dla organizowania z nich sojuszniczej armii polskiej, będą formowane oddzielne korpusy polskie złożone z żołnierzy dobrowolnie przechodzących z oddziałów rosyjskich³².

Liderzy Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego dla idei tworzenia armii polskiej w Rosji starali się pozyskać przede wszystkim Polaków wojskowych. Za realizacją tej idei opowiadała się znaczna część polskich generałów i oficerów służących w wojsku rosyjskim. Narodowcy docierali ze swoim programem do Związków Wojskowych Polaków tworzonych od początku kwietnia 1917 r.³³ Część z tych organizacji zajmowała przychylnie stanowisko wobec tworzenia armii polskiej w Rosji. Natomiast zdecydowanie przeciwny temu był powołany 6 kwietnia 1917 r. Związek Wojskowych Polaków w Piotrogradzie, największy liczebnie, posiadający kilkadziesiąt oddziałów i aspirujący do zjednoczenia w swoich szeregach wszystkich wojskowych Polaków. Związek Piotrogradzki, pozostający pod wpływem Polskiej Organizacji Wojskowej, Komitetu Demokratycznego oraz socjalistów, nie był skłonny popierać działań zmierzających do wzmocnienia pozycji politycznej ugrupowań narodowych³⁴.

rewolucji (1917–1918), Warszawa 1935, s. 23 i nn.; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 32–33, 49–50; W. Najdus, *op. cit.*, s. 279–280.

²⁹ *Materiały Archiwalne (...)*, s. 22–23; Pismo Guczkowa do Lwowa, 23 marzec (5 kwiecień) 1917 r.

³⁰ S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 10–11; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 34, 37; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 352–354.

³¹ S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 11; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 34.

³² S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 11–12; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 353–354.

³³ Szerzej na temat Związku Wojskowych Polaków w Rosji zob. W. Najdus, *op. cit.*, s. 268 i nn.; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 28–32.

³⁴ M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 29–30.

Sprawę wojska miał rozstrzygnąć ostatecznie powszechny zjazd przedstawicieli wszystkich Polaków służących w armii rosyjskiej. Wcześniej, w Sztokholmie doszło do spotkania przedstawicieli Tymczasowej Rady Stanu i Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN) z reprezentacją części ugrupowań polskich w Rosji – demokratów, socjalistów (PPS-Frakcji Rewolucyjnej), POW. Delegacji z Piotrogradu w składzie: Franciszek Skąpski, Bronisław Siwik, Hipolit Gliwic, Stefan Filipkowski i gen. Aleksander Babiński towarzyszył w charakterze gościa przedstawiciel Stronnictwa Polityki Realnej Ignacy Szebeko. W konferencji odbywającej się w dniach 5–10 maja 1917 r. uczestniczyli reprezentanci Komitetu Obrony Narodowej, działającego w Stanach Zjednoczonych, Aleksander Dębski i J. Karasiewicz, prezes Komitetu Polskiego w Sztokholmie Wacław Dzierżawski oraz przybyły z poznańskiego Ksawery Drucki-Lubecki. Politycy krajowi Wojciech Rostworowski, Włodzimierz Kunowski i Stanisław Wędkiewicz prowadzili w tym czasie również nieoficjalne rozmowy z przedstawicielami Narodowej Demokracji, Stanisławem Kozickim, Władysławem Sobańskim i Eustachym Dobieckim³⁵.

Rozmowy sztokholmskie w znacznej części były poświęcone sprawie wojska polskiego w Rosji. Przeciwno odrębnej armii opowiedzieli się nie tylko demokraci i socjaliści, ale także przedstawiciel realistów, które to ugrupowanie na gruncie rosyjskim wspierało koncepcję narodowców. Uczestnicy rozmów reprezentujący w Sztokholmie Tymczasową Radę Stanu, Komitet Demokratyczny, Zrzeszenie Niepodległościowe i Amerykański Komitet Obrony przyjęli trzy uchwały. Pierwsza mówiła o potrzebie rezygnacji z tworzenia wojska w Rosji, którego istnienie byłoby szkodliwe dla sprawy polskiej. W drugiej uznano zasadę samookreślenia narodów, postanawiając jednocześnie zaoferować narodom związanym historycznie i kulturowo z Polską jak najdogodniejsze warunki współżycia i rozwoju w ramach związku z Rzeczypospolitą. Trzecia głosiła konieczność utrzymania przyjaznych stosunków z demokratyczną Rosją³⁶.

Do decydującego starcia między zwolennikami i przeciwnikami tworzenia armii polskiej w Rosji doszło podczas I Ogólnego Zjazdu Wojskowych Polaków w Piotrogradzie. Idei zwołania zjazdu przeciwny był zarówno Guczkow, jak i jego następca na stanowisku ministra wojny Kiereński. Dopiero interwencja prezesa Komisji Likwidacyjnej Lednickiego wpłynęła na zmianę stanowiska kierownictwa rosyjskiego resortu wojny³⁷. Obrady zjazdu rozpoczęły się 7 czerwca. Zaskakujące było przemówienie powitalne Lednickiego. Prezes Komisji Likwidacyjnej,

³⁵ *Ibidem*, s. 54–55; W. Bułhak, *op. cit.*, s. 56.

³⁶ *Materiały archiwalne (...)*, s. 51–55 : Z protokołu poufnego posiedzenia Tymczasowej Rady Stanu. Sprawozdanie W. Rostworowskiego z rozmów w Sztokholmie z przedstawicielami Polaków w Rosji, 31 maj 1917 r.

³⁷ 24 maja 1917 r. Kiereński poinformował prezesa Związku Wojskowych Polaków w Piotrogradzie o swojej zgodzie na zwołanie zjazdu. M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 59.

uchodzący za przeciwnika tworzenia armii polskiej w Rosji, zwracając się do uczestników zjazdu oświadczył: „Wasza decyzja będzie wskaźnikiem mojego postępowania”³⁸. W trzecim dniu obrad uwidoczniła się przewaga zwolenników idei formowania wojska. Przeciwnicy jej liczyli, że na zmianę niekorzystnego dla nich układu sił wpłyną przemówienia programowe delegatów polskich ugrupowań politycznych. Z ich punktu widzenia najistotniejsze były wystąpienia Skąpskiego i Babińskiego, których w związku z ich udziałem w konferencji sztokholmskiej, poproszono o przedstawienie stanowiska Tymczasowej Rady Stanu. Skąpski zaprezentował tekst uchwały konferencji, ukazujący negatywne stanowisko Rady. Jednakże zastrzegł, że władze w Warszawie nie zostały poinformowane o rozmiarach żywiołowego polskiego ruchu wojskowego w Rosji³⁹. W gronie polityków opowiadających się na zjeździe przeciwko idei armii polskiej na emigracji znaleźli się: Jan Dąbrowski z Komitetu Demokratycznego, Tadeusz Radwański z Klubu Rewolucyjnego, Lucjan Altenberg z Klubu Demokratycznego, Kazimierz Pużak z PPS-Frakcji Rewolucyjnej, Juliusz Łukasiewicz reprezentant młodzieży niepodległościowej oraz przedstawiciele skrajnej lewicy Paweł Lewinson z PPS-Lewicy, Bernard Mandelbaum z „Promienia” i Julian Leszczyński z SDKPiL. Drugą grupę mówców stanowili przede wszystkim politycy narodowi, gorący zwolennicy tworzenia oddziałów wojska polskiego w Rosji, reprezentujący Komitet Narodowy oraz Związek Zjednoczenia i Niepodległości – Stanisław Wojciechowski, Jan Harusewicz, Stanisław Grabski, a także Zygmunt Wielopolski ze Stronnictwa Polityki Realnej⁴⁰.

Liderzy ugrupowań politycznych nie ograniczali swojej aktywności podczas Zjazdu Wojskowych Polaków w Piotrogradzie do wygłaszania oficjalnych przemówień. Prowadzili także rozmowy zakulisowe, mające na celu przekonanie delegatów do idei lansowanych przez poszczególne orientacje. Na zjeździe głosu nie zabierał przywódca demokratów Aleksander Więckowski, ale przez cały czas trwania obrad mobilizował opozycję przeciwko formowaniu armii polskiej na ziemiach państwa rosyjskiego, a następnie odegrał pewną rolę w rozbięciu zjazdu. Nieoficjalne działania podejmowali również politycy narodowi. Grabski i Harusewicz podczas zjazdu pozostawali w ścisłym kontakcie z przewodniczącym obrad, chorążym Władysławem Raczkiewiczem, uzgadniając z nim wspólną taktykę⁴¹.

Zjazd zajął ostatecznie stanowisko kompromisowe wobec orientacji politycznych. 19 czerwca uchwalił trzy deklaracje, w których: 1) wyrażano uznanie dla Tymczasowej Rady Stanu za pracę na rzecz stworzenia podwalin państwowości polskiej; 2) zapewniono rząd rosyjski o solidarności strony polskiej w walce o prawa

³⁸ Cyt. za: *ibidem*, s. 62.

³⁹ S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 272–274; S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 16–17.

⁴⁰ S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 274–275; S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 17–18; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 63–65.

⁴¹ S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 15–16; H. Bagiński, *op. cit.*, s. 118–119.

człowieka i wolność narodów; 3) deklarowano podporządkowanie wszelkich działań Polonii woli władz wyłonionych w kraju⁴². Pomimo to przeciwnicy tworzenia armii polskiej w Rosji, którzy stanowili mniejszość wśród delegatów (62 osoby), opuścili obrady zjazdu. Pozostali delegaci przyjęli uchwałę o utworzeniu Polskiej Siły Zbrojnej 230 głosami, przy 8 przeciw i 25 wstrzymujących się. Powołano instytucje, którym powierzono zadanie organizowania i reprezentowania na zewnątrz wojska polskiego w Rosji⁴³. Zjazd Wojskowych Polaków zakończył się zwycięstwem, choć niepełnym, zwolenników tworzenia armii polskiej poza krajem. Ponadto decyzje podjęte na zjeździe spotkały się z niechętnym przyjęciem ze strony Rządu Tymczasowego. Kiereński z większą sympatią i życzliwością odniósł się do bliższych jego poglądom secesjonistów. Minister wojny już w liście z pozdrowieniami do uczestników zjazdu apelował, aby Polacy zrezygnowali z dążeń do wychodzenia z armii rosyjskiej i tworzenia odrębnego wojska, gdyż doprowadzi to do dezintegracji armii⁴⁴. Realizacji uchwał, przyjętych w dniach 19–21 czerwca 1917 r. przeciwdziałały niechętne im ugrupowania polskie. Nieprzychylnie wobec nich stanowisko zajął także, pomimo wcześniejszej deklaracji, prezes Komisji Likwidacyjnej⁴⁵. Ostatecznie Rząd Tymczasowy zgodził się jedynie na formowanie korpusu polskiego. Ponadto 17 lipca 1917 r. Zarząd Główny Sztabu Generalnego armii rosyjskiej wydał zarządzenie numer 28082 o grupowaniu żyjących sobie tego wojskowych Polaków w odrębne kompanie i oddziały w celu skierowania ich do przyszłych polskich formacji wojskowych⁴⁶.

Przełomowe znaczenie dla wykrystalizowania się sytuacji na polskiej scenie politycznej w Rosji, miał Zjazd Polski zwołany na 3 sierpnia 1917 r. do Moskwy przez Ligę Narodową. Uczestnicy obrad deklarowali, że: 1) niezłomnym dążeniem narodu polskiego jest osiągnięcie w wyniku trwającej wojny niepodległego państwa polskiego, utworzonego przez zjednoczenie wszystkich ziem polskich, posiadającego własne wybrzeże morskie z ujściem Wisły; 2) w interesie Polski leży zwycięstwo państw koalicji antyniemieckiej i urzeczywistnienie proponowanych przez Stany Zjednoczone, a przyjętych przez pozostałych sprzymierzeńców zasad nowego ustroju Europy; 3) zaaprobowano tworzenie samodzielnej polskiej siły

⁴² H. Bagiński, *op. cit.*, s. 114; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 67–68.

⁴³ Szerzej na temat uchwał zjazdu oraz działań secesjonistów zob. M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe (...)*, s. 69–71.

⁴⁴ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 112: List Kiereńskiego do prezesa zjazdu, 14 czerwca 1917 r.

⁴⁵ AAN, Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji, t. 3A, k. 37: Pismo Naczelnego Komitetu Wojskowego w Rosji do A. Lednickiego 18 (31) lipca 1917 r.

⁴⁶ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 125. Wpływ na ostateczną decyzję Kiereńskiego miało najprawdopodobniej zarówno załamanie się ofensywy rosyjskiej podjętej 1 lipca 1917 r., jak i stanowisko sojuszników zachodnioeuropejskich Rosji, zwłaszcza Francji, w kwestii tworzenia armii polskiej. S. Grabski, *op. cit.*, t. 2 s. 19; Stanowisko dowódcy I Korpusu Polskiego powierzono gen. Józefowi Dowbor-Muśnickiemu. J. Dowbor-Muśnicki, *Moje wspomnienia*, Warszawa 1935, s. 162; S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 281.

zbrojnej⁴⁷. Realizacją programu ugrupowań narodowych w Rosji miała zająć się wybrana na zjeździe Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego (RPZM), działająca pod prezesurą Stanisława Wojciechowskiego⁴⁸. Organizacja ta, wyposażona w ministerialne wydziały: zagraniczny, wojskowy i wewnętrzny, była pomyślana jako przeciwwaga dla pozycji politycznej Komisji Likwidacyjnej i jej prezesa. Ponadto Rada miała ambicje przekształcenia się w główną reprezentację polityczną Polonii rosyjskiej, sprawującej także nadzór nad wojskiem polskim w Rosji.

Po zakończeniu Zjazdu Polskiego w Moskwie Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego przystąpiła natychmiast do realizacji zamierzonych celów politycznych. Zabiegała przede wszystkim o uznanie ze strony Rządu Tymczasowego. Nawiązała także kontakty z przedstawicielstwami dyplomatycznymi państw koalicji w Piotrogradzie. Wielokrotne starania Wojciechowskiego o uzyskanie audiencji u Kiereńskiego zakończyły się niepowodzeniem. Nie bez racji były oskarżenia narodowców pod adresem Lednickiego o blokowanie kontaktów Rady z Rządem Tymczasowym⁴⁹. Jednakże 2 września 1917 r. prezes Stanisław Wojciechowski i kierownik Wydziału Zagranicznego Rady Stanisław Grabski zostali przyjęci przez ministra spraw zagranicznych Rosji Michaiła Tereszczenkę. Przedstawiciele Rady chcieli aby: 1) mocarstwa koalicji złożyły deklarację mówiącą, że jednym z celów z ich strony jest utworzenie niepodległego państwa polskiego, jednoczącego wszystkie ziemie polskie, posiadającego własne wybrzeże morskie; 2) mocarstwa te powołały na najbliższą konferencję sojuszniczą przedstawicieli narodu polskiego; 3) Rosja wydała, analogiczny do francuskiego dekret w sprawie Polskiej Siły Zbrojnej. Postulaty analogicznej treści Wojciechowski i Grabski przedłożyli ambasadorom Anglii, Francji, Włoch i Stanów Zjednoczonych w Piotrogradzie. Szef dyplomacji rosyjskiej oświadczył, że: 1) Rosja popiera ideę niepodległości Polski i widzi w niej swoją i Francji sojuszniczkę; 2) Opowiada się także za zjednoczeniem wszystkich ziem polskich; 3) Rząd Tymczasowy przygotował już wniesienie sprawy polskiej na najbliższą konferencję sojuszniczą i wydanie zbiorowej deklaracji koalicji o Polsce; 4) Władze rosyjskie opowiadają się za utworzeniem centralnej organizacji polskiej, jednoczącej ugrupowania polskie w Rosji, Stanach Zjednoczonych i państwach Europy Zachodniej, stojącej na gruncie antyniemieckim. Zjazd przedstawicieli tych ugrupowań mógłby odbyć się w Piotrogradzie; 5) Rosja przeciwna jest jedynie tworzeniu na jej terytorium oddzielnej armii polskiej,

⁴⁷ S. Grabski, *Polska akcja polityczna na terenie państw koalicyjnych i neutralnych. Referat na Polskim Zjeździe Politycznym w Moskwie*, Piotrogród 1917; AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 1, k. 1–23; Sprawa Polskiej Siły Zbrojnej. Przemówienie Stanisława Wojciechowskiego na Polskim Zjeździe Politycznym w Moskwie, Piotrogród 1917, druk; *ibidem*, k. 40: Uchwały Polskiego Zjazdu Politycznego w Moskwie, sierpień 1917 r.

⁴⁸ AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 1, k. 46–49: Informacja o Polskim Zjeździe Politycznym w Moskwie.

⁴⁹ S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 304–305; S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 26.

ponieważ obawia się separatyzmu łotewskiego, ukraińskiego i innych. Dyplomaci państw koalicji w Piotrogradzie odnieśli się do Rady życzliwie, wyrażając chęć utrzymania kontaktów z jej kierownictwem. Popierali również postulaty zawarte w programie przyjętym przez Polski Zjazd Polityczny. Okazali, zwłaszcza ambasador Francji Joseph Noulens, zrozumienie dla sprawy wojska polskiego w Rosji⁵⁰.

Aktywnej działalności polityków narodowych w Rosji towarzyszyła ofensywa polskiego obozu narodowego w Europie Zachodniej. Na początku sierpnia 1917 r. powołano w Lozannie Komitet Narodowy Polski (KNP) pod prezesurą Romana Dmowskiego. KNP podjął starania o uzyskanie uznania swego charakteru jako polskiej organizacji oficjalnej przez mocarstwa Ententy⁵¹. Zmusiło to partie i stronnictwa opozycyjne wobec ugrupowań narodowych do przeciwdziałania. Demokraci zarówno w Rosji, jak i na Zachodzie rozpoczęli ostrą kampanię prasową przeciwko ofensywie narodowców, w której uczestniczyło związane z Lednickim „Echo Polskie”. Prezes Komisji Likwidacyjnej podjął także kilka wzajemnie uzupełniających się inicjatyw, które miały zastopować ekspansję obozu narodowego. Jedną z nich była próba uzyskania dla jego linii politycznej poparcia ze strony Ignacego Paderewskiego i Polonii amerykańskiej, inna zmierzała do utworzenia wokół prezesa Komisji Likwidacyjnej szerokiego obozu polskich ugrupowań od socjalistów do konserwatystów. Ponadto Lednicki zamierzał doprowadzić do uznania polskich władz krajowych przez państwa Ententy, a on sam miałby być głównym reprezentantem Polski za granicą. Realizacji, zwłaszcza tego ostatniego celu miała służyć wizyta jego w Sztokholmie⁵².

Zjazd polityków polskich w Sztokholmie nie spełnił pokładanych w nim nadziei Lednickiego. Obóz narodowy, pomimo udziału osób do niego zbliżonych, zachował dystans do tej inicjatywy. Politycy krajowi nie posiadali stosownych pełnomocnictw, ponieważ wówczas w kraju nie istniały żadne władze, poza dość dziwną instytucją noszącą nazwę Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu. Spotkania z ambasadorami państw Ententy w Szwecji miały jedynie charakter informacyjny, a wrażenie, jakie wywarł prezes Komisji Likwidacyjnej na dyplomatach było zróżnicowane⁵³. Najważniejsze były rozmowy, jakie przeprowadził z Rostworowskim, jeszcze niedawno dyrektorem Departamentu Politycznego Tymczasowej Rady Stanu. Głównym tematem dla Lednickiego było uzyskanie od władz krajowych pełnomocnictw do prowadzenia polityki zagranicznej na terenie państw

⁵⁰ AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 24, k. 59: Notatka kierownika Biura Prasowego RPZM, 4 września 1917 r.; *ibidem*, k. 60–62: Pismo Wydziału Zagranicznego RPZM, podpisane przez Wojciechowskiego i Wielowieyskiego, 7 września 1917 r.; S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 302–304; S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 24–25.

⁵¹ R. Dmowski, *op. cit.*, t. 2, s. 30–32.

⁵² W. Bułhak, *op. cit.*, s. 58.

⁵³ Szerzej na ten temat zob. J. Pajewski, *Sztokholmska misja Aleksandra Lednickiego*, w: *Historia i współczesność. Polska i Europa w XX wieku*, red. A. Szefer, t. 1, Katowice 1977, s. 13–16; W. Bułhak, *op. cit.*, s. 59–60.

koalicji. Posiadał on w ręku pewien atut, którym było zapewnienie Tereszczenki, potwierdzone na piśmie, że Rząd Tymczasowy uzna oczekiwany w Królestwie rząd polski, pod warunkiem, że ten będzie prowadzić politykę antyniemiecką⁵⁴. Rostworowski, nie posiadając stosownych pełnomocnictw, przyjął jedynie propozycję prezesa Komisji Likwidacyjnej *ad referendum*, tym bardziej że o żadnej polityce antyniemieckiej władz krajowych nie mogło być mowy. Ostatecznie nie wyjaśniona pozostaje kwestia roli Lednickiego w przekazywaniu stronie rosyjskiej niemieckich sondaży pokojowych, których pośrednikiem był Rostworowski⁵⁵.

Rząd Tymczasowy wspierał działania Lednickiego w walce z obozem narodowym o prymat wśród Polonii, choćby dlatego, że działający w Paryżu Komitet Narodowy Polski dystansował się od Rosji i jej polityki⁵⁶. Natomiast władze rosyjskie nie zamierzały rezygnować z wpływania na sprawę polską. W sierpniu 1917 r. Rząd Tymczasowy zaakceptował propozycję Lednickiego powołania przy prezesie Komisji Likwidacyjnej specjalnej Rady na wzór kolegium ministerstwa. Lednicki zamierzał w Radzie skupić przedstawicieli wszystkich polskich ugrupowań politycznych w Rosji. Pragnął w ten sposób rozpocząć budowanie instytucji stanowiącej przeciwagę Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego. Dlatego też utworzenie Rady przy Komisji Likwidacyjnej spotkało się z natychmiastowym sprzeciwem obozu narodowego⁵⁷.

W kręgach ugrupowań politycznych w Rosji przeciwnych narodowcom powstał projekt stworzenia szerokiej platformy jednoczącej organizacje polskie w Rosji, Stanach Zjednoczonych i częściowo w Europie Zachodniej. W tej sprawie udało się Lednickiemu nawiązać kontakt z Ignacym Paderewskim za pośrednictwem Stanisława Gutowskiego, polskiego współpracownika rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, politycznie związanego z grupą kresowych konserwatystów skupionych wokół Aleksandra Meysztowicza i Stanisława Horwatta. Powstał projekt powołania Polskiej Narodowej Komisji Wykonawczej (PNKW), jako ciała międzypartyjnego, skupiającej przedstawicieli: 1) realistów; 2) demokratów; 3) bezpartyjnych; 4) partii lewicowo-demokratycznych; 5) socjalistów polskich; 6) Polaków z Litwy i Rusi; 7) Polaków amerykańskich. Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego i Komitet Narodowy Polski w Paryżu zablokowały jednak inicjatywę Lednickiego, realizowaną przed Paderewskiego. Wysłany przez Dmowskiego do Stanów Zjednoczonych Jan Horodyski zdołał skłonić Paderewskiego do uznania KNP⁵⁸.

⁵⁴ J. Pajewski, *Misja sztokholmska* (...), s. 17.

⁵⁵ W. Lednicki, *op. cit.*, s. 428, 653; W. Bułhak, *op. cit.*, s. 60–62.

⁵⁶ R. Dmowski, *op. cit.*, t. 2, s. 254.

⁵⁷ *Materiały archiwalne* (...), s. 89–92: List S. Grabskiego do R. Dmowskiego (sierpień) 1917 r.; S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 305–306; S. Grabski, *op. cit.*, t. 2, s. 25–26; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 338–339.

⁵⁸ AAN, Komitet Narodowy Polski w Paryżu, t. 22, k. 55: Depesza Horodyskiego do Dmowskiego po spotkaniu z Paderewskim 16 września 1917 r., b.d., *ibidem*, k. 34–35: Depesza Horodyskiego do Dmowskiego, 30 września 1917 r.; *Materiały archiwalne* (...), s. 89–92:

Przeciwdziałanie utworzeniu Polskiej Narodowej Komisji Wykonawczej ułatwiła narodowcom nieobecność w Piotrogradzie Lednickiego. Prezes Komisji Likwidacyjnej otrzymał pismo Paderewskiego zawierające projekt PNKW dopiero 17 września 1917 r. po powrocie ze Sztokholmu. Odpowiedź Lednickiego, zawierająca m.in. deklarację: „Zrobię wszystko co w mej mocy aby zwołać Zjazd Polski, który rozważyłby sprawę utworzenia Narodowej Polskiej Komisji Wykonawczej”, nadeszła do Stanów Zjednoczonych w momencie, kiedy Paderewski mimo zastrzeżeń uznał KNP w Paryżu i jego prezesa. Ponadto lider Polonii amerykańskiej zwrócił się do rządu Stanów Zjednoczonych o uznanie KNP, jako polskiej organizacji oficjalnej⁵⁹. W tej sytuacji zwołany na 9 października 1917 r. zjazd polskich partii i stronnictw politycznych w Rosji nie mógł odegrać większej roli, tym bardziej że zaproszeni przedstawiciele Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego odmówili jakiegokolwiek dyskusji i po odczytaniu oświadczenia protestacyjnego opuścili salę obrad⁶⁰. Delegaci reprezentujący: Demokratów, Polski Związek Radykalno-Demokratyczny na Litwie i Białej Rusi, Stronnictwo Pracy Narodowej, Stronnictwo Narodowo-Zachowawcze, Stronnictwo Radykałów Polskich, Polski Związek Ludowy w Rosji, Polskie Towarzystwo Patriotyczne, opowiedzieli się za nawiązaniem bliższych kontaktów z Polonią w innych krajach, w tym w Stanach Zjednoczonych. Przedstawiciele tych ugrupowań deklarowali prowadzenie działań na rzecz odrodzenia Polski, zjednoczonej i całkowicie niepodległej, która powinna uzyskać prawo współdecydowania o ładzie międzynarodowym po zakończeniu wojny. Udzielili poparcia Radzie Regencyjnej w walce o stworzenie administracji i armii polskiej, podkreślając, że armia i rząd mogą istnieć tylko w samej Polsce. Próby tworzenia rządu polskiego na emigracji, o które część partii oskarżyła Narodową Demokrację, uznano za szkodliwe w wysokim stopniu dla sprawy polskiej⁶¹.

Konflikt pomiędzy ugrupowaniami skupionymi wokół demokratów a Radą Polską Zjednoczenia Międzypartyjnego pogłębiło mianowanie Rady Politycznej przy prezesie Komisji Likwidacyjnej. Działacze narodowi uznali akt ten za próbę naruszenia pozycji RPZM i doprowadzili do ustąpienia z Komisji Likwidacyjnej ich przedstawiciele: Władysława Grabskiego, Wiktora Jarońskiego, Jerzego Zdziechowskiego, Seweryna Czetwertyńskiego i Jana Mrozowskiego. Nie zakłóciło to

List S. Grabskiego do R. Dmowskiego (sierpień 1917 r.); szczegółowo na ten temat zob. W. Bułhak, *Lednicki, Paderewski, Dmowski. Sprawa misji Stanisława Gutowskiego i genezy Polskiej Narodowej Komisji Wykonawczej oraz Komitetu Narodowego Polskiego (sierpień – wrzesień 1917 r.)*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, t. XXVIII, 1992, s. 45–54; zob. także: W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 339–341.

⁵⁹ W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i jego koncepcje (...)*, s. 65; J. Sibora, *Narodziny polskiej dyplomacji u progu niepodległości*, Warszawa 1998, s. 199 – 201.

⁶⁰ W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i jego koncepcje (...)*, s. 65; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 341.

⁶¹ AAN, Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji, t. 64: wycinki prasowe.

jednak prac Komisji. Polityków narodowych Lednicki zastąpił ludźmi związanymi z obozem demokratycznym: Feliksem Kierskim, Ludwikiem Darowskim, Stanisławem Lubomirskim, M. Kornilowiczem i A. Zajdemanem⁶².

Przedmiotem ostatniej wielkiej kontrowersji między demokratami a narodowcami w Rosji przed bolszewickim zamachem stanu była kwestia wydelegowania przedstawiciela Polski na konferencję międzysojuszniczą do Londynu. Do sporu tego włączyły się także Rosja i Francja, które chciały doprowadzić do porozumienia między Polakami. Lednicki pomimo postawy ugodowej, prezentowanej w rozmowie z ambasadorem Francji w Piotrogradzie Josephem Noulensem, ostatecznie sprzeciwił się kandydaturom wysuwany przez obóz narodowy – Zygmunta Wielopolskiego lub Eustachego Dobieckiego, pomimo że ten drugi kandydat był do przyjęcia także dla demokratów. Prezes Komisji Likwidacyjnej najchętniej widział kandydaturę własną, a ostatecznie był skłonny zaakceptować Aleksandra Meysztowicza bądź Macieja Radziwiłła⁶³. Narodowcy zaproponowali, aby delegata polskiego wyłoniła specjalna konferencja polskich partii i stronnictw w Paryżu, która odbyłaby się przed konferencją międzysojuszniczą w Londynie. Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego dopuszczała możliwość udziału demokratów, ale pod warunkiem przyjęcia platformy „czynnej walki przeciw państwu centralnym”⁶⁴. Kres sporowi położył ostatecznie przewrót bolszewicki. Delegowani na konferencję ugrupowań polskich do Paryża przedstawiciele Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego – Stanisław Wojciechowski, Zygmunt Wielopolski i Stanisław Grabski nie zdołali odebrać paszportów, ponieważ dzień wcześniej bolszewicy aresztowali członków Rządu Tymczasowego i przejęli władzę w Piotrogradzie. Do Francji nie wyjechał także przedstawiciel Lednickiego, popierany przez konserwatystów kresowych, Roman Poznański⁶⁵.

Przewrót bolszewicki zahamował szerszą działalność polskich organizacji politycznych w Rosji. 23 grudnia 1917 r. na mocy dekretu Rady Komisarzy Ludowych skasowano urząd prezesa Komisji Likwidacyjnej do Spraw Królestwa Polskiego, a cały jej aparat, materiały i fundusze zostały przejęte przez Komisarjat do Spraw Polskich, działający w ramach Komisarjatu Ludowego do Spraw Narodowości. Komisarjatem Polskim kierowali członkowie SDKPiL, choć w jego

⁶² W. Lednicki, *op. cit.*, s. 643–648; W. Toporowicz, *op. cit.*, s. 342.

⁶³ AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 8, k. 25: Pismo RPZM do KNP, 11 (24) listopada 1917 r.; AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 24, k. 77–84: Komunikat nr 2 Wydziału Zagranicznego RPZM, 1 (14) listopada 1917 r.; W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i jego koncepcje (...)*, s. 65–68.

⁶⁴ AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 8, k. 25: Pismo RPZM do KNP, 11 (24) listopada 1917 r.; AAN, Komitet Narodowy Polski w Paryżu, t. 2, k. 24–25: Pismo RPZM do KNP, 19 października 1917 r.

⁶⁵ AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 24, k. 77–84: Komunikat nr 2 Wydziału Zagranicznego RPZM, 1 (14) listopada 1917 r.; W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i jego koncepcje (...)*, s. 68–69.

pracach uczestniczyli przedstawiciele obydwu nurtów socjalistów polskich. W statucie Rady Organizacji Rewolucyjno-Demokratycznej, pomyślanej jako organ doradczy Komisariatu Polskiego jasno określono jego platformę polityczną, prowadzącą się do następujących zasad: 1) uznanie aktualnego rządu Komisarzy Ludowych; 2) uznanie rewolucji rosyjskiej za początek rewolucji międzynarodowej; 3) uznanie, że wyzwolenie narodowe i społeczne Polski może być urzeczywistnione na drodze walki rewolucyjnej proletariatu polskiego o socjalizm. Komisariat, po przejęciu aktywów Komisji Likwidacyjnej, przystąpił do działań zmierzających do podporządkowania sobie wszystkich polskich organizacji opiekuńczych⁶⁶.

Dwa czołowe polskie obozy polityczne – demokraci i narodowcy, mimo że dalej wiedli spory między sobą, zgodnie oceniali sytuację w Rosji od listopada 1917 r. i wynikające z niej zagrożenia dla przebywających w tym kraju Polaków. Obie strony widziały rozwiązanie tego problemu w jak najszybszej reemigracji ludności polskiej z ziem rosyjskich⁶⁷. Jediną wówczas możliwością ochrony interesów polskich w Rosji Sowieckiej było utworzenie w Piotrogradzie przedstawicielstwa Rady Regencyjnej. W odpowiedzi na ofertę Lednickiego władze polskie w Warszawie mianowały byłego prezesa Komisji Likwidacyjnej szefem Przedstawicielstwa Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji⁶⁸. Pomimo oporów i niechęci bolszewików do Lednickiego, Rada Komisarzy Ludowych ostatecznie zaakceptowała istnienie w Rosji placówki tymczasowych władz polskich. Natomiast były prezes Komisji Likwidacyjnej, mimo odejścia na boczny tor polskiej polityki, odegrał ważną rolę zbawcy tysięcy Polaków, którzy mieli nieszczęście znaleźć się w pań-

⁶⁶ W. Toporowicz, *Komisariat Polski i Komisja Likwidacyjna do spraw Królestwa Polskiego w Piotrogradzie w świetle nowych dokumentów archiwalnych*, „Dzieje Najnowsze” 1977, nr 2, s. 27; W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji Radzieckiej*, „Przegląd Historyczny”, t. LXXXI, 1990, z. 3–4, s. 539–540.

⁶⁷ *Materiały archiwalne* (...), s. 115–123: Memorandum Polaków – właścicieli ziemskich na Ukrainie do Rady Regencyjnej, 22 listopada 1917 r.; *ibidem*, s. 123–132: Pismo działacza PPS-Frakcji Rewolucyjnej B. Siwka do CKR PPS-Frakcji Rewolucyjnej w Warszawie o sytuacji wewnętrznej w Rosji i stosunku polskich stronnictw politycznych do rewolucji październikowej, 2 grudnia 1917 r.; AAN, Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji, t. 14, k. 6–7: Pismo A. Lednickiego do prezesa Rady Ministrów Królestwa Polskiego, 1918, b.d.d.; AAN, Komitet Narodowy w Paryżu, t. 1807, k. 3–4: List Komitetu Wykonawczego Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego do KNP, kwiecień 1918 r.; AAN, Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego, t. 24, k. 3–4: Memorandum RPZM złożone przedstawicielom państw Koalicji w Rosji, 22 grudnia 1917 r.

⁶⁸ AAN, Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Rosji, t. 14, k. 6–7: Pismo A. Lednickiego do prezesa Rady Ministrów Królestwa Polskiego, 1918 r., b.d.d.; *ibidem*, k. 4–5: Wyciąg z protokołu 9 posiedzenia Rady Ministrów Królestwa Polskiego, 3 maja 1918 r. (sprawa nominacji A. Lednickiego na szefa Przedstawicielstwa Rady Regencyjnej w Rosji).

stwie rosyjskim po przewrocie bolszewickim⁶⁹. Zamierała także wszelka działalność polityczna stronnictw i partii polskich w Rosji. W kwietniu 1918 r. Komitet Wykonawczy Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego uznał dalsze funkcjonowanie Rady w tym kraju za niemożliwe. W liście skierowanym do Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu pisano: „Pokój między Rosją a Niemcami stworzył zupełnie nową sytuację dla organizacji i ugrupowań polskich w Rosji. Zostały one pozbawione swobody działania”. Komitet proponował zorganizowanie wyjazdu działaczy Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego do Stanów Zjednoczonych⁷⁰.

Przejęcie władzy przez bolszewików zakończyło krótki okres burzliwego rozwoju działalności organizacyjnej i programowej polskich stronnictw i partii politycznych w Rosji. Na polskiej scenie politycznej w tym kraju wykrystalizowały się trzy główne nurty polityczne: demokratyczno-liberalny, określane też czasami jako demokratyczno-lewicowy, narodowy i socjalistyczny. Do listopada 1917 r. dwie partie skrajnie lewicowe tego ostatniego nurtu były najmniej aktywne. Zarówno SDKPiL jak i PPS-Lewica jako jedyne polskie ugrupowania polityczne w Rosji nie zorganizowały zjazdów ogólnych. Grupy obydwu partii lewicowych od początku rewolucji rosyjskiej pozostawały podporządkowane ideologii i taktyce bolszewików. Największą aktywność po lutym 1917 r. wykazywali demokraci i ugrupowania z nimi związane, bądź posiadające podobny program działania, poczynając od PPS-Frakcji Rewolucyjnej i POW, aż po konserwatystów. Związki liderów demokratów, Lednickiego i Więckowskiego, z politykami rosyjskimi wchodzącymi w skład Rządu Tymczasowego wpłynęły na powstanie aktów, zawierających deklarację poparcia władz rosyjskich dla idei powstania niepodległego państwa. Obóz narodowy w momencie wybuchu rewolucji w Rosji był słabszy liczebnie i organizacyjnie aniżeli demokraci. Jednakże przejawiał nie mniejszą niż demokraci aktywność, opowiadając się zdecydowanie za związaniem sprawy polskiej z państwami Ententy, wysuwając jako hasło naczelne odbudowę Rzeczypospolitej złożonej ze wszystkich ziem polskich. Stopniowo także narastał konflikt między tymi dwoma nurtami na tle walki o przywództwo w gronie partii i stronnictw niepodległościowych, którego punktem kulminacyjnym był spór wokół kwestii tworzenia armii polskiej w Rosji. Porażka demokratów w tym sporze spowodowała stopniowe zdobywanie przewagi narodowców. Przewrót bolszewicki nie położył kresu konfliktom między trzema polskimi nurtami politycznymi w Rosji, ale ograniczył ich działalność. Skrajna lewica została włączona w nurt życia politycznego państwa sowieckiego. Działalność polskich ugrupowań niepodległości-

⁶⁹ AAN, Komitet Narodowy Polski w Paryżu, t. 73, k. 29–32: Sprawozdanie Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego, 16 kwietnia 1918 r.; W. Bułhak, *Aleksander Lednicki i Przedstawicielstwo (...)*, s. 543–544, 546–550.

⁷⁰ AAN, Komitet Narodowy Polski w Paryżu, t. 1807, k. 3–4: List Komitetu Wykonawczego Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego do KNP w Paryżu, kwiecień 1918 r.

wych w Rosji traciła stopniowo na znaczeniu, a punkt ciężkości walki o niepodległą Polskę znalazł się wówczas w kraju oraz w Paryżu, gdzie dominowali narodowcy. Kontakty z rządem bolszewickim, choć ograniczone utrzymywało jedynie kierowane przez Lednickiego Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego.